

מבט על, גיליון 665, 20 בפברואר 2015

ביקור נשיא רוסיה פוטין במצרים

אפרים קם וצבי מגן

ב-9–10 בפברואר 2015 ביקר נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, במצרים, לראשונה מאז ביקורו בה ב-2005, בתקופת שלטון מובארכ. התוצאה המשמעותית ביותר של ביקור זה, ששיקף את השיפור הניכר, שחל ביחסים בין שתי המדינות בשנתיים האחרונות, הייתה חתימת מזכר הבנה ביניהן בדבר סיוע רוסי לבניית כור כוח גרעיני במערב מצרים. כן נחתמו בין הצדדים הסכמים נוספים בנושאים כלכליים ומסחריים, כביטוי לגידול הניכר שנרשם בשנים האחרונות בסחר ביניהם. קדמו לביקור פוטין במצרים ביקורים הדדיים של אישים בכירים משני הצדדים: בנובמבר 2013 הגיעו שרי ההגנה והחוץ של רוסיה לביקור משותף, ראשון מסוגו, במצרים, ובפברואר 2014 הגיעו שר ההגנה (סיסי כיהן אז בתפקיד זה) ושר החוץ המצריים לביקור במוסקבה. סיוע הגיע שוב למוסקבה באוגוסט 2014, הפעם כנשיא.

סוגיה שלא התבהרה גם בביקורו הזה של פוטין בקהיר, היא עסקת הנשק בין המדינות. בעקבות ביקורם של שרי ההגנה והחוץ הרוסים במצרים בנובמבר 2013 התפרסמו ידיעות לא רשמיות, בעיקר מהצד הרוסי, כי שתי המדינות סיכמו על עסקה לאספקת נשק מרוסיה למצרים בהיקף של 3–3.5 מיליארד דולר, שתכלול בין השאר מטוסי קרב מיג-29, מסוקים צבאיים מי-35 ומערכות הגנה אווירית ארוכות טווח מתקדמות. העסקה הייתה אמורה להיות ממומנת על ידי ערב הסעודית ואיחוד האמירויות. ואולם, עד כה אין אישור רשמי לכך שהעסקה החלה להתבצע, או שכלל סוכמה. גם במהלך ביקור פוטין נפוצו ידיעות, בעיקר מהצד הרוסי, שלפיהן העסקה נחתמה בראשי-תיבות, אך בהתבטאויות הרשמיות של שני הצדדים לא נמצא לכך ביטוי. סדרת הביקורים ההדדיים ביטאה מפגש אינטרסים בין רוסיה למצרים. מבחינתה של מצרים, ההתקרבות לרוסיה, היא במידה רבה פועל יוצא של החיכוכים שנוצרו ביחסים בין משטר סיוסי לארצות הברית. בהנהגה המצרית קיים כעס על התערבותו של ממשל אובמה בענייני הפנים במצרים בתחילת "האביב הערבי", עת קרא הממשל בפומבי למובארכ לעזוב את השלטון. יתר על כן, ביקורת בוטה הופנתה על ידי ההנהגה המצרית נגד הסתייגותו של הממשל האמריקאי מהדחת משטר "האחים המוסלמים" והנשיא הקודם מוחמד מורסי מהשלטון, בידי המועצה הצבאית העליונה במחצית 2013. התחושה בצמרת משטר סיוסי היא, שהממשל האמריקאי העדיף את ממשלת "האחים", משום, שהיא נבחרה בבחירות דמוקרטיות חופשיות, וכי הממשל לא הבין שרוב העם המצרי תמך בסילוק משטר "האחים" עקב מדיניותו הכושלת. כעסם של המצרים נבע בעיקר מהחלטתו של הממשל האמריקאי, בקיץ 2013, להשעות חלק מהסיוע הצבאי וכן משלוחי מטוסי F-16 ומסוקי "אפאצ'י" למצרים, ולבטל תרגילים צבאיים משותפים שתוכננו להתקיים. סיוסי הצהיר, כי לא ישכח זאת לממשל האמריקאי.

ביוני 2014, לאחר כשנה של מתח בין הממשל האמריקאי להנהגה המצרית ולאחר שסיסי נבחר לנשיא מצרים, הגיע מזכיר המדינה ג'ון קרי לקהיר במאמץ לשפר את היחסים בין המדינות. במהלך הביקור הודיע קרי, שבמצרים התקיימו זה עתה "בחירות היסטוריות" לנשיאות, כשבכך נתן הכשר להדחת משטר "האחים" ולמנהיגותו של סיוסי. לקראת הביקור ובעקבותיו הודיע הממשל על הפרשת מלוא כספי הסיוע הצבאי למצרים ועל משלוח המטוסים והמסוקים, שעוכב מאז הדחת מורסי. אף על פי כן, נותר מתח מסוים ביחסי שתי המדינות. הממשל האמריקאי עדיין מותח ביקורת על כליאת עיתונאים ודיכוי אויבים פוליטיים, ועל הפרות נוספות של זכויות אדם על ידי המשטר המצרי. כן מפקפק הממשל בטענתו של המשטר המצרי, שלפיה "האחים" קשורים בפיגועי טרור, וקורא לו להידבר עמם. משום כך, התחושה בהנהגה המצרית היא, שתמיכת ממשל

אובמה בה מסויגת, משום שאינו מבין את בעיות הפנים במצרים ואת אילוצי המאבק ב"אחים" ובארגונים הגיהאדיסטיים. לעומת זאת, רוסיה תמכה מלכתחילה ללא סייג במשטר סיס, גילתה הבנה למהלכיו בתחומים של ביטחון הפנים ונקטה צעדים לשיפור היחסים עמו. משום כך, ובמטרה להבהיר לממשל האמריקאי, כי אינו תלוי רק בו, נוטה משטר סיס לחזק ולהרחיב את יחסיו עם רוסיה.

העניין של רוסיה בהרחבת שיתוף הפעולה בינה לבין מצרים, לרבות אספקת אמל"ח שכמוהו טרם סופק על ידי רוסיה במזרח התיכון, נובע לא רק משיקול כלכלי. רוסיה מבקשת למלא תפקיד פעיל באזור לשם שיקום מעמדה בו כשחקן משפיע. מעמד זה חשוב לה גם כאחת התשובות למצבה הבינלאומי המורכב והבעייתי, כתוצאה מהעימות בינה לבין המערב, שהוחמר בעקבות המשבר באוקראינה, אשר תפס את מרכזו של סדר היום הבינלאומי במהלך השנה האחרונה. מאמציה של רוסיה להגביר את נוכחותה הפעילה במזרח התיכון מיועדים הן לביצור מעמדה האזורי והן ככלי ניגוח בעימות המתרחב עם המערב: הניסיון הרוסי לפתוח חזית עימות במזרח התיכון מול המערב נועד, בין היתר, למנף את הישגיה באזור זה, כדי להקל מעליה את הלחץ במזרח אירופה. בה בעת, ההתבססות המחודשת במזרח התיכון אמורה לפצות את רוסיה על הכרסום שחל בהשפעתה באזור עקב מספר התפתחויות: היחלשותה הגוברת של סוריה, שהיא המשענת הרוסית העיקרית במזרח התיכון; התנהלותה האמביוולנטית של איראן, המנהלת דיאלוג ישיר עם המערב - בעיקר בניסיון לפתור את משבר הגרעין - במקביל לדיאלוג המתנהל בינה לבין רוסיה; אבדן מאחזים בעקבות תהפוכות "האביב הערבי" במדינות ערב. לכן, חידוש הדיאלוג עם מצרים ושדרוג היחסים עמה מהווה עבור רוסיה הישג מדיני-אסטרטגי משמעותי.

במסגרת התבססותה המחודשת במזרח התיכון, נוסף על שמירת היחסים הקרובים עם סוריה, עיראק ואיראן וכן שדרוג היחסים עם מצרים, לאחר תקופת צינון ממושכת עלה בידי רוסיה לשדרג את יחסיה עם מרבית המדינות הסוניות. בין מדינות אלה: ערב הסעודית, מדינות המפרץ, ירדן, לבנון ומדינות צפון אפריקה. בדצמבר 2014, לאחר שנים של מתיחות בין רוסיה לטורקיה, ביקר פוטין באנקרה, בינואר 2015 ביקר שר ההגנה הרוסי סרגיי שויגו באיראן, ורוסיה מנסה לארגן במוסקבה ועידה בהשתתפות הצדדים היריבים בסוריה. יצוין שפוטין אמור היה לכלול בנסיעתו האחרונה למזרח התיכון, שבמסגרתה ביקר במצרים, גם ביקור בישראל וברשות הפלסטינית, אך תכנית זו נדחתה עד לאחר הבחירות שיתקיימו בישראל במאוס של שנה זו.

וברקע הדברים, על רוסיה לתמרן בין מאבקי כוח במזרח התיכון בין שיעים לסונים, וכן עליה להביא בחשבון את מאבקה של הקואליציה הבינלאומית בהובלת ארצות הברית נגד 'המדינה האסלאמית' - אשר לגביו טרם נקטה רוסיה מדיניות ברורה חרף האיום הישיר עליה מצד האסלאם הרדיקלי. לכן, אפשר שהתבססות על שחקן מרכזי כמצרים תקנה לרוסיה יתרון בחתירתה לקדם את יעדיה במזרח התיכון ובזירה הגלובלית.

מידת הרחבתם והעמקתם של היחסים בין מצרים לרוסיה מכאן והלאה תהיה תלויה בעיקר במצרים. לרוסיה יש עניין ברור להרחיב ככל האפשר את הקשרים בעיקר לתחום הצבאי, שבו הוקפאו - כולל אספקת הנשק - מאז 1974. ואולם, לא נראה שרוב הסיכוי לחדש כיום את שיתוף הפעולה בין רוסיה למצרים בהיקף שאפיין את היחסים בתקופת ברית המועצות, בטרם פתה מצרים מערבה. סביר שמצרים תעדיף לשמור על השותפות האסטרטגית עם ארצות הברית: מצרים תלויה מאז שנות ה-80 בנשק אמריקאי ובמערכת הקשרים עם הצבא האמריקאי, ואין לה עניין לפגוע בקשר חיוני זה ובסיוע הכלכלי והצבאי האמריקאי. רוסיה עצמה, חרף הישגיה במזרח התיכון מן העת האחרונה, רחוקה עדיין ממעמד שווה לזה של המערב - הן באזור והן בזירה הבינלאומית. משום כך, מצרים מדגישה בשלב זה את הרחבת הקשרים הכלכליים, המסחריים והטכנולוגיים עם רוסיה, כולל בתחום הגרעיני. נראה שגם אם מצרים תחליט לרכוש נשק מרוסיה, היא תעדיף עסקה מצומצמת יחסית, שלא תניע את הממשל האמריקאי להגיב בצמצום קשריו הצבאיים עמה.